

Omgaan met **ADHD** op school

Evidence based methoden
voor leerkrachten

Russell Barkley

Vertaald door Tirtsa Ehrlich

Oorspronkelijke titel:

Russell Barkley, Phd (2016). *Managing ADHD In School. The Best Evidence-Based Methods for Teachers*. Eau Claire (WI), USA: PESI Publishing & Media.

Omgaan met ADHD op school

Evidence based methoden voor leerkrachten

Russell Barkley

Vertaald door Tirtsa Ehrlich

ISBN 978 90 8850 825 7

NUR 841 / BISAC EDU029000/ THEMA JNSL

© 2020 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j°. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Inhoud

Voorwoord van de auteur	9
Voorwoord bij de vertaling	13
Inleiding en leeswijzer bij de vertaling	15
Hoe dit boek te lezen?	16
SGG-schema en toelichting	16
Het SGG-schema zelf gebruiken	19
1 Wat is ADHD?	21
Welke problemen met executieve functies hangen samen met de symptomen van ADHD?	24
2 Feiten over ADHD	28
Situatieve factoren die de ernst van ADHD-symptomen beïnvloeden	30

3 Oorzaken van ADHD	32
Genetica	32
Neurologie	35
4 Zeven uitgangspunten in de aanpak van het executief functioneren bij ADHD	41
5 Tien richtlijnen in de aanpak van ADHD	52
6 Met een goede probleemanalyse beginnen	59
Hoe te scoren	59
7 31 algemene aanbevelingen voor klassenmanagement	63
8 De beloning voor gewenst gedrag verhogen	71
9 Goed-gedrag-kaarten en gedragscontracten	76
De goed-gedrag-kaart maken	77
Voorbeelden van beloningen/privileges primair onderwijs	89
Voorbeelden van beloningen/privileges voortgezet onderwijs	93
Gedragscontract	95
10 Informatie en tijd ‘externaliseren’	96
Zorg dat regels duidelijk en concreet zichtbaar zijn	97
Maak tijd concreet	100
11 De bewustwording vergroten	101
12 Overgangsmomenten plannen	106
13 Negatieve consequenties en straffen	109
14 Tips (specifiek) voor jongeren	112

15 Medicatie voor ADHD	119
Stimulantia en non-stimulantia	119
Soorten stimulantia en werking	120
Bijwerkingen van stimulantia	124
Atomoxetine, een non-stimulantium	126
Bijwerkingen van atomoxetine	127
Bloeddrukverlagende medicatie	128
Referenties en wetenschappelijke onderbouwing	130
Nederlandse en Vlaamse websites	134
Dankwoord van de auteur	135
Over de auteur	136
Over vertaler Tirtsa Ehrlich	138
Publicaties	138

Voorwoord van de auteur

Hoewel ik al vele boeken heb geschreven voor professionals, voor ouders van kinderen met ADHD en voor volwassenen met ADHD en veel plezier had in het schrijven daarvan, is dit mijn eerste boek ten behoeve van leerkrachten en onderwijskundigen. Ik heb dit boek geschreven voor leerkrachten, omdat ik uit de eerste hand weet dat juist zij van groot belang zijn in de aanpak van de gedrags- en leerproblemen waarmee veel kinderen en jongeren met ADHD op school te maken krijgen.

Een andere motivatie voor het schrijven van dit boek is het feit dat schools presteren vaak het meest te lijden heeft in geval van ADHD. Meer dan 90 procent van de kinderen en jongeren met ADHD ervaart op school gedrags- en emotionele problemen, sociale problemen, lijdt aan onderpresteren en andere problematiek, zoals doublure, plaatsing binnen het speciaal onderwijs, schorsing en van school gestuurd worden. In Amerika valt van de kinderen met ADHD 30 tot 40 procent zelf uit en maakt school niet af vanwege problemen door ADHD-klachten. En slechts 5 tot 10 procent rondt een hbo- of universitaire opleiding af, wat drie tot zeven keer

minder is dan het Amerikaans nationaal gemiddelde. Met andere woorden: als er één levenssfeer is waarbinnen kinderen en jongeren met ADHD heel hard ondersteuning behoeven, is het wel school.

Er zijn veel boeken geschreven over ADHD op school, waarom deze dan nog lezen?

Omdat in dit boek niet alleen wordt beschreven welke problemen kinderen en jongeren met ADHD vaak hebben op school; ook wordt zicht geboden op hoe het komt dat ze deze problemen ervaren. Het geeft inzicht in de onderliggende neuropsychologische problemen die vaak voorkomen bij kinderen en jongeren met ADHD. Vanuit dit inzicht worden richtlijnen geformuleerd voor de aanpak in de klas.

ADHD is meer dan een probleem van aandachtstekort, hyperactiviteit of impulsiviteit. Het is een stoornis met problemen op het gebied van de executieve functies van het brein. Executieve functies zijn essentieel voor het effectief functioneren op school en in het dagelijks leven. In dit boek wordt toegelicht dat ADHD de normale ontwikkeling van de executieve functies van het brein bemoeilijkt, wat betekent dat ADHD te zien is als een zelfregulatietekort-stoornis. Dit verklaart waarom ADHD van alle stoornissen het meest belemmerend kan zijn in het dagelijks leven.

Door inzicht in 'wat' de problemen voortvloeiend uit ADHD zijn en in 'hoe' die problemen bij kinderen en jongeren met ADHD te verklaren zijn, is het probleemgedrag van kinderen en jongeren in de klas ook beter te begrijpen. Zo wordt vanzelf duidelijker waarom welke interventie dan het beste gekozen kan worden. Dit boek biedt zicht op mogelijke interventies, én op de rationale daarachter. Hierdoor is een leerkracht beter in staat zelf interventies te kiezen en op maat te implementeren.

Adviezen aan leerkrachten van leerlingen met ADHD zijn bijvoorbeeld: geef meer beloningen, verkort taken, sta regelmatig extra beweegmomenten toe, bied meer structuur (wat daar ook mee bedoeld wordt...). Maar de vraag is: Waarom? Waarom is dit wenselijk bij leerlingen met ADHD en niet bij leerlingen zonder ADHD? Het antwoord is dan vaak: Omdat het werkt. Misschien is dat zo, maar is het niet handiger om te begrijpen waarom iets werkt in plaats van alleen te weten dát het werkt? Is het niet zo dat als er meer inzicht is in het 'waarom' van een interventie, je de interventie ook beter kunt inzetten en kunt aanpassen aan een specifieke leerling?

Een voorbeeld vanuit de Britse marine. Bij de marine werd ontdekt dat het eten van citrusvruchten hielp in geval van scheurbuik. Ze ontdekten dit door de vruch-

ten aan sommige zeelieden wel en aan anderen niet te geven. Maar ze wisten niet waarom het werkte. Toen de werking ervan eenmaal bekend was – scheurbuik wordt veroorzaakt door een vitaminedeficiëntie en dit wordt aangevuld door het eten van citrusvruchten – was men in staat scheurbuik te behandelen én om het te voorkomen. Je zou kunnen zeggen dat het met ADHD hetzelfde werkt.

Snappen welke gedragsproblemen bij ADHD horen én waarom die problemen ontstaan, maakt het mogelijk om de meest effectieve interventies in te zetten en misschien wel steeds betere interventies te ontwikkelen. Daarom wordt in dit boek niet alleen uitleg gegeven over wat ADHD behelst en welke gedragsproblemen voorkomen in de klas, maar ook over het ‘waarom’ achter deze problemen, zodat je als leerkracht beter in staat bent ermee om te gaan.

Het streven is in dit boek in zo kort mogelijke bewoordingen, zonder ellenlange onderzoeksresultaten of gevalsbeschrijvingen, uit te leggen wat de problemen zijn bij kinderen en jongeren met ADHD, waarom deze problemen ontstaan, hoe je ermee kunt omgaan en waarom dat werkt. Dus als je precies wilt weten hoe je een leerling met ADHD in de klas kunt helpen en waarom je dat moet doen, is dit boek geschikt voor jou. Met per interventie duidelijke stappenplannen en de belangrijkste informatie puntsgewijs en vetgedrukt weergegeven.

Dit boek omvat dus uitleg over ADHD, over de problemen waartoe dit kan leiden in de klas, over waarom deze problemen optreden en welke methode waarom werkt. De verschillende interventies zijn te beschouwen als een keuzemenu. Leerkrachten kunnen uiteraard niet alle methoden tegelijk toepassen (en hoeven dat ook niet te doen); zie het als een lopend buffet. Welke interventie(s) je toepast, hangt af van de leerling met zijn specifieke problemen in de klas of op school, zijn leeftijd, de groep of klas waar hij in zit en de mogelijkheden en beschikbare middelen. De beschikbare onderwijsondersteuning op een school en de mate van betrokkenheid en mogelijkheden van de ouders bij het inzetten van interventies zullen ook van invloed zijn.

Interventies worden altijd ingezet in een bepaalde context, en deze is net zo belangrijk als de interventie zelf. De interventie moet passend en haalbaar zijn binnen de context van de betreffende school. Daarom biedt dit boek een scala aan uitgangspunten, richtlijnen en concrete interventies voor de aanpak van ADHD op school. Hieruit kun je als leerkracht je eigen palet aan interventies en aanpassingen samenstellen per leerling. Want leerkrachten en onderwijsdeskundigen weten volgens mij (en ook volgens de vertaler!) het beste wat een leerling nodig heeft.

En... tot slot een oproep aan leerkrachten om wanneer ze eigen nieuwe manieren ontwikkelen om met een specifiek ADHD-probleem om te gaan dit vooral te delen voor een eventuele volgende editie van dit boek (via e-mailadres drbarkley6769@comcast.net). Alvast bedankt!

Voorwoord bij de vertaling

Russell A. Barkley schreef een nieuw boek over ADHD toegespitst op het onderwijs. Tirtsa Ehrlich maakte de vertaling én de vertaalslag naar het Nederlandse onderwijs. Daarnaast nuanceert zij de soms nogal stellige uitspraken van Barkley, wat een prima zaak is. In de wetenschap zijn immers weinig zaken ‘vaststaand’ of ‘absoluut’. Deze Nederlandse versie is helder geschreven en zeer prettig leesbaar.

Omdat meer dan 90 procent van de kinderen en jongeren met ADHD op school gedrags- en emotionele problemen, sociale problemen en andere problematiek ervaart, is dit boek geschreven.

Barkley behandelt allerlei zaken waar deze kinderen en jongeren op school tegen- aan lopen. [Vertaalster] Tirtsa Ehrlich ziet de lange rij van mogelijke, proactieve positi- e interventies die Barkley beschrijft als ‘een lopend buffet’: als vakman of -vrouw voor de klas kies je wat bij deze leerling, bij jouw klas en bij jou als leerkracht past.

De interventies zijn overzichtelijk geordend naar de plaats ervan in het bekende SGG-schema. Zo kun je kiezen uit interventies voor, tijdens en na het gedrag. Na

een uitgebreide uitleg over wat ADHD is, de samenhang met executieve functies en het gedrag in de klas en de stand van zaken in de wetenschap, volgt er een hoofdstuk over zeven uitgangspunten bij het executief functioneren van deze kinderen en jongeren. Dat gebeurt op een zodanig praktische manier dat je deze interventies morgen kunt toepassen in je klas. Het volgende hoofdstuk omvat tien richtlijnen voor het ontwikkelen van aanpassingsprogramma's voor kinderen en jongeren met ADHD, gericht op problemen op het gebied van het executief functioneren: wederom vrij makkelijk en direct toepasbaar.

Omdat in het wilde weg toepassen van interventies nu eenmaal niet handig is, wordt in hoofdstuk 6 uitgelegd hoe je de problemen kunt analyseren, compleet met handige lijstjes die je kunt gebruiken om de problemen in kaart te brengen. Er is ook een hoofdstuk over algemeen klassenmanagement, om een zo optimaal mogelijke leeromgeving te scheppen. Uiteraard besteedt Barkley ook uitgebreid aandacht aan belonen en straffen. Het hoe en waarom wordt uitgelegd, wederom voorzien van veel tips. In de volgende hoofdstukken wordt ingegaan op externaliseren van informatie en op omgaan met tijd. Ook is er een hoofdstuk besteed aan het bijbrengen van bewustwording van het eigen gedrag; iets wat bij kinderen en jongeren met ADHD iets minder goed ontwikkeld is. Het boek eindigt met tips voor jongeren in het VO en een onvermijdelijk hoofdstuk: medicatie.

Samenvattend: een interessant boek, goed leesbaar, boordevol handige tips. Oók voor mensen die hun aandacht niet zo lang bij één onderwerp kunnen houden.

Anton Horeweg, leerkracht, gedragsspecialist (master SEN) en auteur van onder andere het boek Gedragsproblemen in de klas.

Inleiding en leeswijzer bij de vertaling

*Diagnosis is not a label,
it's a key to the door of understanding.*

Waarom wilde ik dit boek vertalen? Er is toch al zoveel moois in de Nederlandse taal over de aanpak van ADHD in de klas? Dat is zeker waar. De Vlaamse boeken uit de serie *Zit stil*, de boeken van Anton Horeweg over ADHD en gedragsproblemen in de klas, het hoofdstuk voor school uit het boek *Dit is ADHD* van Jan Buitelaar en Arga Paternotte, *Een nieuwe koers* van Mirjam Hilfelaar en Esther ten Brink en het lesprogramma *Druk in de klas* zijn zeker allemaal aanraders én inspiratiebronnen voor mij in mijn werk met kinderen en jongeren met ADHD. Dus waarom dan dit boek vertalen naar het Nederlands? Omdat het mij raakte. De stelligheid waarmee dr. Barkley duidelijk en met heldere metaforen beschrijft waar kinderen met ADHD op school tegenaan lopen, raakte me. Zijn stelligheid is misschien on-Nederlands en soms wat kort door de bocht wat betreft de genetische oorsprong van ADHD en wat we allemaal al zouden weten over het anders werkende brein van iemand met ADHD. Maar het sluit wel aan bij mijn overtuiging dat ADHD echt bestaat! Het is geen teken van luiheid of gebrek aan inzet; het is iets waarvan kinderen en jongeren echt last kunnen hebben, en dat is iets

wat we als omgeving serieus moeten nemen. Ik vind het belangrijk dat iedereen, zeker ook alle leerkrachten, de problemen (h)erkennen waar kinderen en jongeren (én volwassenen) met ADHD tegenaan lopen. Zodat we met elkaar goed kunnen nadenken over manieren om hen te helpen bij problemen ten gevolge van ADHD, want daar hebben ze vaak veel last van. Dit boek biedt leerkrachten concrete aanwijzingen om kinderen en jongeren met ADHD te helpen.

De uitleg van dr. Barkley over het waarom van de problemen van kinderen en jongeren met ADHD heeft mijns inziens meerwaarde in het vergroten van het noodzakelijke inzicht, begrip en de bereidheid van leerkrachten om leerlingen met ADHD meer ondersteuning te bieden. Hopelijk vind jij als lezer dat ook.

HOE DIT BOEK TE LEZEN?

Dr. Barkley's stellige uitleg over oorzaken en gevolgen van ADHD, gevolgd door een schat aan concrete interventies, is te beschouwen als een lopend buffet; meerdere interventies om uit te kiezen en mee samen te stellen. En hoewel sommige interventies misschien erg 'Amerikaans' zijn of niet haalbaar zijn op Nederlandse scholen, zijn er genoeg van toegevoegde waarde voor de ondersteuning van kinderen en jongeren met ADHD bij hun specifieke onderwijsbehoeften in de klas. Dus als je als leerkracht dit boek leest, kijk dan vooral wat voor jou, op jouw school passend is en wat jouw specifieke leerling nodig heeft.

Als extra denkkader, om dit boek nog beter te kunnen lezen en te kunnen kiezen uit de gepresenteerde interventies, licht ik hier kort het SGG-model toe, veelgebruikt door psychologen.

SGG-SCHEMA EN TOELICHTING

SGG staat voor Situatie-Gedrag-Gevolg. Elke concreet gedrag vindt in een bepaalde context, dus in een zekere situatie, plaats. Die situatie is van invloed op het gedrag en bepaalt ook of gedrag gewenst of ongewenst is. En gedrag heeft ook altijd gevolgen (positief, negatief of neutraal). En zowel de situatie vooraf als de gevolgen achteraf kunnen het gedrag beïnvloeden. Gedrag wordt dus bepaald door de situatie die eraan voorafgaat en door de gevolgen van het gedrag.

In dit boek zijn veel interventies beschreven die gericht zijn op de S van het SGG-schema; door aanpassingen te doen in de situatie, door dr. Barkley 'proactieve interventies' genoemd. Ook worden er enkele meer reactieve interventies beschreven, zoals belonen en straffen. Straffen hebben over het algemeen minder de voorkeur. Ten behoeve van de overzichtelijkheid wordt steeds aangegeven of een interventie meer gericht is op de S of op de G van het SGG-schema; een leerkracht kan eerst zelf een SGG-schema invullen van het probleemgedrag om vervolgens te kiezen uit de mogelijke interventies. Een combinatie van interventies gericht op de situatie én op de gevolgen is vaak het meest effectief.

Voorbeelden van een SGG-schema:

Situatie	Gedrag (van een leerling)	Gevolg
Buitenspelen op het schoolplein	Rennen	Positief: andere kinderen rennen mee, ze hebben plezier met elkaar, ze doen tikkertje

In dit voorbeeld vindt het gedrag van een kind in een passende situatie plaats met positieve gevolgen. De kans is groot dat het gedrag in deze situatie vaker zal voorkomen vanwege het positieve effect ervan (plezier met andere kinderen).

Situatie	Gedrag (van een leerling)	Gevolg
Rekenles	Rennen	Negatief: de leerkracht geeft het kind een standje

In dit voorbeeld vindt het gedrag van een kind in een niet-passende situatie plaats met een ogenschijnlijk negatief gevolg. Straffen zoals een standje helpen echter vaak onvoldoende om gedrag te beïnvloeden. Een standje, hoewel negatief bedoeld, is een vorm van aandacht en wordt door kinderen als een positief gevolg ervaren. Het aanpassen van de situatie, bijvoorbeeld door duidelijke regels af te spreken over gedrag in de klas en deze regels visueel te maken, is vaak effectiever om het gedrag van de leerling te beïnvloeden dan een standje. Aanpassingen in de situatie

vormen een proactieve manier van lesgeven en hebben vaak meer effect en zijn vooral prettiger omdat met proactief lesgeven wenselijk gedrag wordt uitgelokt in plaats van pas te reageren als het probleemgedrag al heeft plaatsgevonden.

Goed om te weten is ook dat als gedrag positieve gevolgen geeft, dit vaak leidt tot meer van het betreffende gedrag. Denk bijvoorbeeld aan complimenten of beloningen als positieve gevolgen. Een standje, zoals in het voorgaande voorbeeld, is als negatief gevolg bedoeld maar wordt – als een vorm van aandacht – door een leerling vaak als positief ervaren. Daarnaast kan het ook positieve reacties van klasgenoten uitlokken – lachen, het kind verbaal aanmoedigen – waardoor het standje verder aan kracht verliest.

Als gedrag neutrale gevolgen heeft, bijvoorbeeld door het gedrag te negeren, neemt het in het begin soms toe om een reactie uit te lokken, waarna het zal uitdoven. Ook hier kan een leerkracht gedrag soms negeren, maar als klasgenoten wel (positief) reageren, heeft het gedrag voor een leerling toch een positief gevolg.

Als gedrag echt negatieve gevolgen heeft, leert een kind het gedrag mogelijk af, maar het leert niet hoe het zich wel moet gedragen. Daarnaast leidt het vaak tot een negatieve sfeer en op termijn, bij veel straffen, mogelijk ook tot beschadiging van het zelfbeeld door negatieve gedachten (zoals ‘Het is ook altijd mijn schuld’, ‘De meester is altijd boos op mij’, ‘Ik kan het nooit goed doen’).

Als een leerling bepaald probleemgedrag vertoont op school, vul dan als leerkracht eens een paar keer een SGG-schema van het concrete gedrag in (zie het SGG-schema hierna) en stel daarna vast of aanpassingen in de situatie (S), in de gevolgen (G) of in beide het meest wenselijk zijn. Om meer zicht te krijgen op de mogelijke aanpassingen in de situatie of in de gevolgen, kun je dit boek lezen.

Praktische noot: In deze vertaling is gekozen voor de uniforme term ‘leerkracht’ en is geen onderscheid gemaakt tussen aanduidingen als ‘onderwijzer’, ‘meester’, ‘juf’, ‘leraar’ en ‘docent’. Dat leek me gewoon fijner lezen. Ook is gekozen voor de paraplu-term ‘ADHD’, waarmee steeds alle verschillende beelden van ADHD bedoeld worden (dus ook ADD). En overal waar ‘hij’, ‘hem’ en ‘zijn’ staat, kan ‘zij’ en ‘haar’ gelezen worden. Over het algemeen geldt dat waar ‘kinderen’ staat ook ‘jongeren’ kan worden gelezen. Wanneer interventies specifiek voor een bepaalde leeftijdscategorie bedoeld zijn, wordt dit vermeld. Veel leesplezier en inspiratie toegewenst om na het lezen van dit boek met de interventies aan de slag te gaan!

HET SGG-SCHEMA ZELF GEBRUIKEN

Vul bij terugkerend probleemgedrag van een leerling eens een week lang (drie tot vijf keer) een SGG-schema in, om daarna te bepalen waar de mogelijkheden liggen om het gedrag te beïnvloeden. Een aan/uit-knop van het probleemgedrag heeft een leerling niet, dus alleen zeggen: ‘Gedraag je eens anders’, werkt vaak niet. Aanpassingen in de situatie (S) of in de gevolgen (G) bieden leerkrachten, ouders en omgeving daarentegen wel een manier om het gedrag van leerlingen positief en helpend te beïnvloeden.

Bestudeer na een week de ingevulde SGG-schema’s en stel vast of aanpassingen in de Situatie-kant, in de Gevolgen-kant of in een combinatie hiervan het beste aansluiten bij de leerling om zijn gedrag te beïnvloeden. Maak daarna gebruik van de strategieën uit dit boek om hieraan vorm te geven.

Op de volgende pagina vind je een leeg SGG-schema die je kunt gebruiken. Het SGG-schema is ook te downloaden van www.swpbook.com/2076. Klik op de button Extra materiaal (rechts op de webpagina) en log in met de code op de laatste pagina van dit boek.

Tirtsa Ehrlich

1

Wat is ADHD?

ADHD is een neurologische ontwikkelingsstoornis waarbij sprake is van ontwikkelingsachterstanden of tekorten op ten minste twee neuropsychologische gebieden: *aandachtstekort* en *hyperactiviteit/impulsiviteit*. De stoornis wordt geclassificeerd als een *neurologische* ontwikkelingsstoornis omdat er veel en onmiskenbaar wetenschappelijk bewijs is dat neurologische en genetische oorzaken een grote rol spelen bij ADHD. ADHD wordt als neurologische *ontwikkelingsstoornis* gezien omdat ADHD het primaire resultaat lijkt van achterstanden en tekorten met betrekking tot specifieke mentale vaardigheden. Bij ADHD worden die voor een groot deel veroorzaakt door een vertraagde en/of disfunctionele ontwikkeling van de hersengebieden die deze vaardigheden aansturen. Deze andere hersenontwikkeling lijkt grotendeels te worden veroorzaakt door de genetische aanleg, maar kan ook optreden als gevolg van beschadigingen of andere verstorende invloeden waaraan een kind of een jongere wordt blootgesteld tijdens zijn ontwikkeling, in de meeste gevallen tijdens de prenatale hersenontwikkeling.

ADHD-symptomen zijn dimensioneel; ze bevinden zich aan de extreme kant van een continuüm dat de normale of typische menselijke vaardigheden met betrekking tot deze twee neuropsychologische gebieden (aandachtstekort en hyperactiviteit/impulsiviteit) bestrijkt. Kinderen en jongeren met ADHD hebben een stoornis die:

- verder reikt dan hun eigen beslissingsvermogen;
- verankerd is in hun psychologische en fysieke aard;
- geen categorale aandoening of toestand betreft, zoals zwangerschap;
- verschilt van het gedrag en de mogelijkheden van andere kinderen en jongeren op deze gebieden qua ernst (kwantiteit), maar niet qua soort (kwaliteit);
- zich zal openbaren tijdens de kindertijd (in 98 procent van de gevallen voor het zestiende jaar);
- hoogstwaarschijnlijk pervasief is in veel, niet noodzakelijkerwijs alle, situaties;
- hoogstwaarschijnlijk tijdens de ontwikkeling zal voortduren in de meeste, niet noodzakelijkerwijs alle, gevallen.

ADHD-symptomen

De duidelijkste symptomen van kinderen en jongeren met ADHD zijn:

Aandachtstekort

- het lukt niet om de aandacht op details te richten
- maakt slordigheidsfouten
- het lukt niet om langere tijd aandacht te geven aan een taak of een activiteit
- lijkt niet goed te luisteren
- volgt instructies niet op

- het lukt niet een taak te voltooien
- kan geen taken organiseren
- vermijdt of heeft een afkeer van taken waarbij langere inzet is vereist
- raakt dingen kwijt die nodig zijn om taken of activiteiten te voltooien
- is gemakkelijk afgeleid
- vergeet dingen

Hyperactiviteit/impulsiviteit

- wriemelt veel met handen of voeten of wiebelt op zijn stoel
- staat op in situaties waarin de verwachting is dat hij blijft zitten
- rent rond of klimt op dingen terwijl dat ongepast is
- kan niet rustig spelen
- lijkt vaak 'aangedreven door een motor' of 'gaat maar door'
- praat te veel
- flapt voor zijn beurt antwoorden eruit
- kan niet op zijn beurt wachten
- onderbreekt of stoort anderen bij activiteiten

In geval van ADHD zijn deze symptomen vaker en ernstiger aanwezig dan passend bij de leeftijd. Het kind vertoont zes of meer symptomen op de gebieden aandachtstekort en hyperactiviteit/impulsiviteit als er sprake is van ADHD van het gecombineerde beeld. In geval van ADHD van het overwegend onoplettende beeld (ADD) is alleen sprake van zes of meer symptomen op het gebied van aandachtstekort. In geval van ADHD van het overwegend hyperactief/impulsieve beeld is alleen sprake van zes of meer symptomen op het gebied van hyperactiviteit/impulsiviteit. Meerdere symptomen zijn aanwezig vanaf de kindertijd (voor het twaalfde jaar). De symptomen hebben zich ten minste de afgelopen zes maanden gemanifesteerd in twee of meer situaties (thuis, school, werk, omgeving) en leiden tot significante beperkingen in het dagelijks functioneren, zoals tijdens sociale (gezin, leeftijdsgenoten, omgeving), academische of beroepsmatige activiteiten. Slecht een klein deel van de populatie zal voldoen aan deze criteria. Dit zorgt ervoor dat degenen die er wel aan voldoen meer problemen zullen ervaren dan 92 tot 95 procent van de kinderen en jongeren uit de gehele populatie die niet aan de criteria voldoen.